

9

Dones a la Mediterrània: un recurs sense aprofitar

Emma Bonino

Atesos la ubicació geogràfica, la història, els vincles culturals, els fluxos comercials i els interessos pel que fa a seguretat, Itàlia no pot evitar formar part de la regió mediterrània. No ho pot fer i, cosa que és més important, no ho vol fer. Al llarg de la història, la Mediterrània sempre ha estat un lloc de confluència i conflicte entre les diferents cultures que ha adquirit una significació simbòlica. És precisament per aquesta forta tradició que la Mediterrània es pot mantenir com a representant d'un fòrum per al diàleg i el desenvolupament d'un model de coexistència pacífica per a Europa. Independentment de qui hagi estat en el poder, Itàlia sempre ha estat molt disposada a contribuir àmpliament al procés d'integració dins de la regió mediterrània. Així doncs, hem col·laborat estretament -tot i que fent servir mètodes que han variat periòdicament- braç a braç amb els nostres socis europeus i els nostres veïns costaners de les ribes del sud de la mar Mediterrània. No obstant això, hi ha hagut dos avenços els últims anys que no podem passar per alt i que cal destacar, abans de passar a tractar el tema central: les dones. Aquests avenços plantegen temes crucials que fan que reflexionem sobre la nostra identitat com a italians i europeus, i sobre com volem transmetre aquesta identitat al món exterior.

La Mediterrània com a prioritat geopolítica

El primer avenç és un resultat patent de la nostra política euromediterrània. D'una banda, hi ha el Procés de Barcelona, els deu primers anys del qual la UE va celebrar el 2005 sense —val a dir— destapar gaires ampolles de xampany. D'altra banda, hem adoptat la Política Europea de Veïnatge (PEV) fent un esforç per anar més enllà de Barcelona. Sens dubte, hem carregat encara més un programa de Barcelona que ja estava prou atapeït amb més reunions diplomàtiques i d'altres complicacions. Però, què hem aconseguit? Quin és el resultat final? I quins són els criteris d'avaluació? És evident que, amb el 2010 ben a la vora, encara som lluny d'aconseguir una zona de lliure comerç. Tampoc no hem vist un gran progrés en el control al sud de la regió, sigui des del punt de vista de transparència econòmica, o sigui pel que fa als marcadors de la democràcia. Alguns indicadors econòmics aquí i allà sí que han avançat en la direcció correcta (com ara el creixement i la competitivitat). Malgrat tot, els processos electorals continuen sent els mateixos, en els mateixos països i amb les mateixes condicions; per no esmentar les tensions que continuen assetjant el sud de la Mediterrània cap a l'oest (el Sàhara) i cap a l'est (Israel i Palestina, i el Líban i Síria). Malauradament, en aquestes regions, fins i tot avui dia, el nombre de conferències de pau supera de lluny el de les que tracten de temes com ara la cooperació econòmica.

Sens dubte, fins i tot nosaltres, els europeus, hem avançat poc quant a l'assoliment d'una major cohesió i la demostració d'una capacitat d'integració més gran. Per descomptat, faig referència a les dificultats amb les quals va topar la ratificació del Tractat de Lisboa sobre la redistribució

de poders i competències institucionals, així com a la incapacitat de conscienciar els europeus, i menys encara a nivell internacional, de l'essència mateixa de la "història triomfal europea": el pas (tot i que parcial) més enllà dels estats nacionals cap a una identitat, una àrea comuna de llibertat, de lliure circulació i de valors compartits. En resum, sigui com sigui que es miri la política euromediterrània (el Procés de Barcelona, el Diàleg 5+5, la Política de Veïnatge o el procés d'accés de Turquia), és molt difícil quedar-ne impressionat.

El segon avenç es basa en el fet que la Mediterrània cada cop és menys europea; per exemple, hi ha una forta i creixent presència de xinesos i indis a la regió. El que vull dir és que el sud de la Mediterrània ha deixat de viure perennement a l'expectativa de l'arribada dels europeus. A dir veritat, el nostre objectiu comú no ha estat mai establir una mena de Doctrina Monroe moderna; en l'era de la globalització, això seria senzillament inconcebible. Tanmateix, la pèrdua de la "relació especial" d'Europa amb la regió del sud de la Mediterrània no afectaria merament els negocis. És una qüestió molt més estratègica; em refereixo a estabilitat geopolítica, a gestió dels fluxos migratoris, a l'amenaça del terrorisme internacional i al fonamentalisme religiós. També té a veure sobretot amb el tipus de model de desenvolupament, societat i bon govern que vulguem fomentar.

Enfrontats amb aquests dos avenços, vam veure amb grat que, durant el transcurs del 2008, la qüestió de l'estat de les relacions euromediterrànies es plantejava al més alt nivell polític europeu; a saber, mitjançant la proposta francesa de crear una Unió per la Mediterrània (UpM) i la proposta italoespanyola de fundar l'Agència Mediterrània per al Desenvolupament Empresarial. Si més no, són l'abast i els objectius d'aquestes propostes el que cal analitzar, ja que des de la fundació a París el 13 de juliol passat del "Procés de Barcelona: Unió per la Mediterrània" (nom que va rebre finalment la iniciativa), no s'ha avançat gaire. Després de quatre mesos, s'ha acordat, amb dificultat, que el secretariat tindrà la seu a Barcelona. Respecte de la resta de coses, en particular les qüestions de què s'encarregarà la UpM, qui hauria de participar a les reunions i qui hauria de dirigir la Unió, val a dir que encara s'ha de recórrer un llarg camí.

En relació amb la Unió per la Mediterrània -un producte de la "hiperproactivitat" de Sarkozy, que potser és útil des del punt de vista tàctic, però de vegades improvisada i confusa-, es pot dir el mateix d'altres iniciatives adoptades en un grup o de manera unilateral per estats membres de la UE: aquestes iniciatives no poden compensar l'absència d'una política a escala europea. Només aquesta última ens pot convertir en un homòleg creïble, en aquest cas als ulls d'altres socis mediterranis que necessiten tenir una noció del tot clara dels beneficis que obtindran en formar part d'aquesta Unió. Fins ara, aquesta claredat no ha existit.

Les dones a la Mediterrània

Igual que a la resta del món, les dones de la conca de la Mediterrània representen un gran recurs desaprofitat. En aquest sentit, em refereixo a les dues ribes de la Mediterrània, ja que la qüestió del potencial femení infrautilitzat en gran manera també incumbeix els països mediterranis de la UE. Impulsar l'intercanvi cultural, l'establiment de contactes, les oportunitats de diàleg i les relacions dins del món empresarial contribuiria al reconeixement d'aquest potencial juntament amb totes les seves similituds i diferències, així com a separar els estereotips de la realitat. Per descomptat, si hi ha dos mons la diversitat dels quals cal reconèixer sense caure en els estereotips més típics, aquests són les dones i el gresol de la Mediterrània.

Si ens centrem només en la Mediterrània i els estats propers al Golf, de seguida queda palès que hi ha profundes diferències entre els Balcans i Egipte, entre Turquia i l'Orient Mitjà i entre els estats del Golf i el Magrib —diferències que han donat lloc a situacions molt diverses.

Si comencem examinant la qüestió dels drets humans i civils, veiem que hi ha estats que tenen una legislació que està del tot en consonància amb la dels estats europeus i que tenen relacions socials quotidianes que ho reflecteixen, com ara els Balcans. En uns altres països, com ara alguns estats del Magrib, la legislació moderna coexisteix amb les tradicions que sovint, sobretot a les àrees rurals allunyades dels centres urbans, contradiuen la legislació i en fan cas omís en moltes pràctiques (incloent-hi casaments forçats, llibertat d'acció restringida i accés limitat a l'educació i als llocs de treball). Finalment, hi ha països en què la legislació està, en major o menor grau, del tot alineada amb la tradició més fonamentalista i, per tant, sovint proporciona una garantia dels drets rudimentària (els Emirats) i de vegades extremadament limitada (Aràbia Saudita).

En tots els casos hi ha canvis en curs. Un exemple recent és el cas d'Egipte, en què el zel de la primera dama, Suzanne Mubarak, i d'altres activistes ha comportat la promulgació d'una llei gairebé radical que prohibeix la mutilació genital femenina i els casaments prematurs, també sustentada per una campanya de conscienciació pública molt eficaç.

En qualsevol debat sobre l'estatus de les dones a la regió mediterrània val la pena també fer un cop d'ull al golf Pèrsic, atès que hi ha importants "vasos comunicants" dins de la regió. Cada cop hi ha més dones a la zona del Golf que han sabut aprofitar hàbilment la importància de la seva família d'origen per trencar tabús i que avui dia ocupen llocs d'influència a la política (com Sheikha Lubna Al Kassimi als Emirats i Sheikha Moza a Qatar), al món empresarial (Al Olayan a l'Aràbia Saudita) i a l'esfera cultural. També han fundat associacions transnacionals a través de les quals les seves veus cada cop tenen més autoritat i cada vegada exerceixen més pressió perquè es duguin a terme reformes. No obstant això, com passa sovint, la situació real avança més ràpidament que les institucions.

El 2007, com a ministra de Comerç Internacional, vaig organitzar un fòrum per a dones de negocis del sud de la Mediterrània i del Golf. Creia que com a ministra estaria en condicions d'afavorir una major participació de les dones empresàries en la tendència creixent cap a la internacionalització, en part mitjançant un augment de l'establiment de contactes, així com de contribuir a fomentar els fluxos comercials que, tot i que satisfactoris, estaven -i continuen estant-ho- per sota dels nivells del potencial de conjunt.

Havíem previst que hi hauria unes vuitanta participants, però se'n van registrar més de 250, que, juntament amb les 200 dones italianes que hi van assistir, van fer que la conferència fos realment inoblidable. Amb el seu entusiasme, els discursos vius, la diversitat de sectors empresarials representats i fins i tot la varietat d'estils de vestir, el públic va deixar clar com n'és de superficial pensar que només existeix un "únic tipus" de dona islàmica -com una mena de figura misteriosa, negra, sense rostre. Centrant encara més l'atenció en aquest potencial, que ha estat tan invisible per a molts, finalment vam poder revelar obertament la seva existència i exhibir-lo per treure'n el màxim profit. Amb vel o sense, en totes aquestes àrees les dones estan guanyant influència i independència econòmica, cosa que només pot posar en dubte la seva manca de completa igualtat de drets.

Així doncs, la pregunta és: què poden fer les democràcies més avançades per facilitar un procés que beneficiï tothom? En primer lloc, cal donar suport i fomentar els signes de progrés que emergeixen en els diferents països d'origen amb tots els recursos que estiguin al nostre abast, incloent-hi la pressió diplomàtica i els projectes de cooperació -sobretot a les àrees d'educació femenina i de les microempreses. Tal com va dir el guanyador del premi Nobel de la pau Muhammad Yunus: «És millor concedir préstecs a les dones que als seus marits».

No hi ha cap mena de dubte que en tots aquests països hi ha contradiccions i fets reveladors, que s'afegeixen a la nostra temptació de simplificar i generalitzar. Al Iemen, on encara és estrany veure dones sense el vel, en visitar les universitats, és sorprenent observar que hi ha un elevat nombre de dones que estudien i que es graduen. Gairebé mai tampoc no es menciona que en aquest país pobre, encara assetjat per molts problemes, fa anys que s'hi celebren eleccions -unes eleccions en les quals les dones poden votar i a les quals es poden presentar com a candidates. Potser caldran uns quants anys més perquè siguin elegides, però, d'altra banda, no és que Itàlia els proporcioni un model exemplar a seguir. Tanmateix, juntament amb aquests avenços positius, encara hi ha tradicions funestes que són difícils d'eradicar. No tothom, però, les accepta de manera passiva. Un clar exemple és el de Nojoud, la nena de deu anys que va aconseguir obtenir el divorci d'un tribunal de Sana'a demostrant la violència perpetrada pel seu marit, un home tres vegades més gran que ella (al Iemen, la llei prohibeix els matrimonis amb dones de menys de quinze anys, però una esmena aprovada el 1999 permet els casaments abans d'aquesta edat amb la condició que no es consumi fins que la núvia arribi a la pubertat).

Turquia és un dels països que experimenten més canvis, adaptant amb coratge el seu sistema legal als estàndards europeus, amb una economia forta en la qual les dones sovint participen en una posició de lideratge, com és el cas de la cap de l'Associació de Fabricants Turcs (TUSIAD). Precisament a causa de les seves moltes contradiccions, no ajudar Turquia a avançar encara més decisivament cap a la completa igualtat de drets i estatus és -i seria- perdre una gran oportunitat.

Potser els contrastos més sorprenents, en un sentit positiu, es troben als estats del Golf, en què dones educades en les millors universitats del món gestionen fortunes increïbles quan tornen a casa, alhora que segueixen estrictament la tradició en la seva vida privada i social. El Marroc representa un exemple paradoxal, ja que les dones, sobretot a la ciutat, estan totalment emancipades i miren incrèdules les dones emigrants que tornen a visitar els seus familiars, a les quals anomenen les "dones amb vel". Síria és un altre cas interessant: un país secular, no democràtic, en el qual les dones, tot i això, s'estan emancipant.

Aquestes són les dones de la regió mediterrània: no constitueixen un bloc monolític, uniforme i homogeni, sinó més aviat un món divers i complex, una gran reserva de potencial els matisos de la qual s'han d'acabar d'entendre i d'apreciar. Tot plegat confirma que un règim polític més obert es correspon amb una interpretació i una pràctica més tolerants de l'islam, mentre que, per contra, com més autoritari és un sistema polític, més reaccionària i misògina és la pràctica de l'islam. Tal com encertadament insisteix a dir Ramin Jahanbegloo, un intel·lectual liberal iranià perseguit pel règim de Teheran: la violència i la intolerància no són producte de la religió com a tal, sinó de la ideologització de la religió.

La immigració femenina: el cas d'Itàlia

Tanmateix, també podem fer alguna cosa a casa, començant per protegir completament els drets de les dones immigrants -encara que sembli molt obvi. En primer lloc, hem d'assegurar-nos que saben quins són els seus drets, que saben a qui s'han de dirigir quan es violen aquests drets i que reben suport per allunyar-se de situacions d'abús dels seus drets. Això fa referència a portar un vel, als matrimonis forçats, a la poligàmia, a l'anomenada reclusió a casa, etcètera. Per posar un bon exemple del qual jo mateixa vaig formar part: el 2006, el Parlament italià va considerar necessari promulgar una llei nacional que fins fa pocs anys hauria semblat injustificada; a saber, una llei que declarava il·legal la mutilació genital femenina.

Això no obstant, aquesta llei és clarament insuficient. Les xifres més recents de l'Institut Italià d'Estadística Nacional (ISTAT) corresponents a l'any 2008 indiquen que avui dia a Itàlia hi ha prop de 3,5 milions d'immigrants (3.432.651, per ser exactes), mig milió més que l'any anterior (493.729 o un 16,8% més). A més, un informe publicat fa poc titulat *Dones de la Mediterrània. La integració feta possible*, que es basa en una investigació duta a terme per la Fondazione Farefuturo amb enquestes sobre el terreny realitzades per l'Istituto Piepoli, posa de manifest que la presència de les dones és el factor veritablement nou dels fluxos d'immigració recents (ara caracteritzats pel mateix nombre d'ambdós sexes). L'informe també destaca que les dones són, de ple dret, un important "agent d'integració" respecte de la seva pròpia unitat familiar i la comunitat a la qual pertanyen. En resum, les dones representen un clar tret d'unió entre la identitat i la integració. De fet, les enquestes de l'Istituto Piepoli mostren que, per exemple, gairebé el 60% de la mostra femenina enquestada considerava la poligàmia una pràctica ofensiva, mentre que només el 37% dels homes hi estaven d'acord, amb un 11% que creien que en realitat "beneficiava" les dones. El 56% de dones creien que la llei italiana no hauria de fer una excepció amb les dones que porten vel, mentre que els que estaven més a favor d'aquesta excepció eren homes (musulmans). La majoria de les dones donaven suport a un model d'educació infantil mixt amb nens italians i immigrants, mentre que comparativament més homes preferien que s'establissin escoles especials per als nens estrangers. El govern de Berlusconi dona un suport considerable a aquesta última posició, com hem vist durant el debat recent sobre el decret Gelmini.

Si bé hi ha un ampli consens avui dia per part de gairebé totes les forces polítiques, tant de dretes com d'esquerres, sobre la idea que un estat contemporani s'ha de remodelar a la força com a estat cosmopolita capaç de generar internament la dinàmica de la globalització, cal plantejar la qüestió de si les iniciatives legislatives dels governs de centredreta d'Itàlia, que van des de la llei Bossi-Fini fins a les lleis recents anomenades Paquet de Seguretat i anti-Roma, són la resposta més adequada. Des d'un punt de vista estrictament més polític, també cal preguntar-se si és convenient que un estat multicultural modern exploti la diversitat i, en conseqüència, la por humanes; una versió pobra de l'arma que fan servir els membres de la Lega Nord. O, fins i tot, que ments més cultivades explotin aquest sentiment, com ara Oriana Fallaci, que amb la seva trilogia final (*La ràbia i l'orgull* n'és la primera entrega) continua sent un punt de referència per a molts exponents de centredreta; Giulio Tremonti, el qual, amb el seu llibre *La Paura e la Speranza (La por i l'esperança)*, vol alimentar en gran manera la por i aportar poca esperança; o Marcello Pera, que va predir que hi hauria un inevitable "xoc de cultures". Deixant de banda qualsevol ideologia o postura política particular, sembla que els esdeveniments que tenen lloc avui dia davant dels nostres ulls i els temps incerts

que s'aproximen ens diuen que la resposta a aquestes preguntes és «no» —en part perquè, tal com diu Ramin Jahanbegloo, la realitat és que «avui, no estem experimentant un xoc de civilitzacions, sinó un xoc d'intoleràncies».